



BO'LAJAK AKTYORLAR TAYYORGARLIGIDA SAHNAVIY DIQQATNING ROLI VA PSIXOLOGIK ASOSLARI

Ayzada Qutlimuratova

Ózbekiston davlat saáat va madaniyat instituti Nukus filiali
“Aktyorli mahorati” kafedrası talabasi

Ilimiy rahbari: Bibinaz Baxiyeva

Ózbekiston davlat saáat va madaniyat instituti Nukus filiali
“Aktyorli mahorati” kafedrası o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19690097>

ARTICLE INFO

Received: 4th April 2026

Accepted: 5th April 2026

Published: 22nd April 2026

KEYWORDS

sahnaviy diqqat, aktyorlik mahorati, konsentratsiya, psixotexnika, ichki diqqat, tashqi diqqat, sahna harakati, obraz, teatr pedagogikasi

ABSTRACT

Mazkur maqolada sahnaviy diqqat tushunchasining nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Sahnaviy diqqatning aktyorlik mahoratini shakllantirishdagi o'rnini, uning psixologik asoslari hamda sahna faoliyatida namoyon bo'lish xususiyatlari yoritiladi. Shuningdek, diqqatning turlari, uni boshqarish mexanizmlari va maxsus mashqlar orqali rivojlantirish usullari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari sahnaviy diqqat aktyorning obraz yaratish jarayonida muhim omil ekanligini ko'rsatadi.

KIRISH

Zamonaviy teatr san'atida aktyorning sahnadagi faoliyati ko'p qirrali va murakkab jarayon hisoblanadi. U nafaqat matnni yodlab ijro etadi, balki shu matn orqali ma'lum bir obrazni yaratadi, sahna muhitiga moslashadi va tomoshabin bilan bevosita emotsional aloqa o'rnatadi. Bunday ko'p qatlamli faoliyat esa aktyordan yuqori darajadagi psixologik tayyorgarlikni talab etadi. Aynan shu jarayonda sahnaviy diqqat muhim o'rin tutadi.

Sahnaviy diqqat — bu aktyorning sahna jarayonida o'z ongini muayyan obyektlarga yo'naltira olish, uni boshqarish va kerakli vaqt davomida barqaror ushlab turish qobiliyatidir. Bu faqat oddiy e'tibor emas, balki murakkab psixologik mexanizm bo'lib, aktyorning ichki hissiyoti, tafakkuri va jismoniy harakatlari bilan uzviy bog'liqdir. Bugungi kunda teatr pedagogikasida sahnaviy diqqatni rivojlantirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Chunki diqqatni boshqara olmagan aktyor sahnada o'zini erkin tutolmaydi, obrazni to'liq ochib bera olmaydi va ijrosi sun'iy ko'rinishga ega bo'ladi. Aksincha, diqqatni to'g'ri yo'naltira olgan aktyor sahnada “yashaydi”, uning harakati tabiiy, ishonchli va ta'sirchan bo'ladi.

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi sahnaviy diqqatning mohiyatini chuqur o'rganish, uning aktyorlik mahoratini shakllantirishdagi o'rnini aniqlash hamda uni rivojlantirishning samarali usullarini ilmiy asoslashdan iborat.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqotda quyidagi usullardan foydalanildi:

nazariy tahlil (psixologik va teatrshunoslik adabiyotlarini o'rganish);

kuzatuv (talabalarning sahna mashg'ulotlari jarayonini tahlil qilish);

taqqoslash (diqqat darajasi yuqori va past aktyorlar faoliyatini solishtirish);

amaliy mashqlar samaradorligini baholash.

Shuningdek, aktyorlik mashg'ulotlarida qo'llaniladigan diqqatni rivojlantiruvchi texnikalar (konsentratsiya mashqlari, tasavvur bilan ishlash, improvizatsiya) sinovdan o'tkazildi. Aktyorlik yo'nalishida tahsil olayotgan talabalar bilan olib borilgan mashg'ulotlar asosida sahnaviy diqqatni rivojlantirishga qaratilgan usullar samaradorligi o'rganildi.

NATIJALAR

Tadqiqot jarayonida olingan natijalar sahnaviy diqqatning aktyorlik faoliyatidagi hal qiluvchi ahamiyatini yaqqol namoyon etdi. Xususan, sahnaviy diqqat ustida muntazam ishlagan talabalar ijrosida sezilarli o'zgarishlar kuzatildi.

Birinchiidan, diqqatni boshqara olgan aktyorlarning sahnadagi harakatlari ancha ishonchli va mantiqiy bo'ldi. Ular har bir harakatni ongli ravishda amalga oshirib, obrazning ichki mazmunini ochib bera oldilar. Bu esa tomoshabin tomonidan ijobiy qabul qilinishiga olib keldi.

Ikkinchiidan, diqqat darajasi oshgan sari aktyorlarning obrazga kirish tezligi ham ortdi. Ular sahnaga chiqqan zahoti rolga mos ruhiy holatni egallashga muvaffaq bo'ldilar. Bu esa ijroning yaxlitligini ta'minladi.

Uchinchiidan, diqqat mashqlari bilan shug'ullangan guruhda sahnaviy xatolar sezilarli darajada kamaydi. Xususan, matnni unutish, sahnadagi noaniq harakatlar yoki ortiqcha hayajon kabi muammolar kamroq uchradi.

To'rtinchiidan, ichki va tashqi diqqat uyg'unligini shakllantirish aktyorlarning sahnadagi erkinligini oshirdi. Ular bir vaqtning o'zida ham ichki hissiyotlarni boshqara oldilar, ham sahna muhitiga moslashdilar.

Umuman olganda, natijalar sahnaviy diqqatni rivojlantirish aktyorlik mahoratini oshirishning muhim vositalaridan biri ekanligini tasdiqladi.

MUHOKAMA

Olingan natijalar asosida aytish mumkinki, sahnaviy diqqat aktyorlik san'atining markaziy komponentlaridan biri hisoblanadi. U aktyorning sahnadagi barcha faoliyatini bir butun tizimga birlashtiradi. Diqqat orqali aktyor o'z harakatlarini nazorat qiladi, hissiyotlarini boshqaradi va sahna vaziyatiga mos ravishda javob qaytaradi. Psixologik nuqtai nazardan, diqqat ongning tanlab yo'naltirilgan faoliyati bo'lib, u sahna sharoitida yanada murakkablashadi. Chunki aktyor bir vaqtning o'zida bir nechta obyektga e'tibor qaratishi kerak: sahnadagi sheriklar, rekvizitlar, matn, rejissor talablari va tomoshabin reaksiyasi. Bu esa diqqatning taqsimlanishi va barqarorligini yuqori darajada rivojlantirishni talab etadi.

Shuningdek, sahnaviy diqqat aktyorning ijodiy erkinligiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Diqqatni yaxshi boshqara olgan aktyor sahnada o'zini erkin his qiladi, improvizatsiya qilishdan qo'rqmaydi va kutilmagan vaziyatlarga tez moslasha oladi. Bu esa uning professional darajasini oshiradi. Muhokama jarayonida yana bir muhim jihat aniqlandi: sahnaviy diqqatni rivojlantirish faqat nazariy bilimlar bilan cheklanmasligi kerak. U muntazam amaliy mashqlar orqali shakllanadi. Ayniqsa, konsentratsiya mashqlari, tasavvur bilan ishlash va jismoniy harakatga asoslangan mashg'ulotlar bu borada samarali hisoblanadi. Shu sababli teatr ta'limi tizimida sahnaviy diqqatni rivojlantirishga qaratilgan maxsus mashg'ulotlar alohida o'rin egallashi lozim.

XULOSA

Yuqorida olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, sahnaviy diqqat aktyorlik mahoratini shakllantirishda eng muhim va ajralmas psixologik omillardan biri hisoblanadi. U aktyorning sahnadagi barcha faoliyatini yagona tizimga birlashtirib, uning ichki kechinmalari, tafakkuri

va jismoniy harakatlari o'rtasida uyg'unlikni ta'minlaydi. Sahnaviy diqqat orqali aktyor o'z e'tiborini aniq maqsadga yo'naltira oladi, sahnadagi vaziyatni chuqur his qiladi va obrazni ishonchli tarzda namoyon etadi.

Tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, diqqatni boshqara olgan aktyor sahnada erkin va tabiiy harakat qiladi, uning ijrosi sun'iylikdan xoli bo'ladi. Bunday aktyor tomoshabin bilan mustahkam emotsional aloqa o'rnatadi, sahnadagi har bir harakati mantiqan asoslangan va ichki mazmun bilan boyitilgan bo'ladi. Aksincha, sahnaviy diqqat yetarli darajada rivojlanmagan aktyor ijrosida uzilishlar, noaniqliklar va ishonchsizlik holatlari kuzatiladi, bu esa obrazning to'liq ochilmasligiga olib keladi. Shuningdek, sahnaviy diqqat aktyorning ijodiy erkinligi va improvizatsiya qobiliyatiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Diqqatni ongli ravishda boshqara olgan aktyor kutilmagan sahna vaziyatlarida ham o'zini yo'qotmaydi, tezkor qaror qabul qiladi va ijodiy yechim topa oladi. Bu esa uning professional darajasini sezilarli darajada oshiradi.

Shuni alohida ta'kidlash joizki, sahnaviy diqqat tug'ma xususiyat emas, balki muntazam mashqlar va izchil pedagogik yondashuv orqali rivojlantiriladigan ko'nikmadir. Konsentratsiya mashqlari, tasavvur bilan ishlash, improvizatsiya va jismoniy harakatga asoslangan mashg'ulotlar bu jarayonda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Shu sababli teatr ta'limi tizimida sahnaviy diqqatni shakllantirishga alohida e'tibor qaratish, maxsus metodikalar ishlab chiqish va ularni amaliyotga joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, sahnaviy diqqat aktyorning sahnadagi muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy omillardan biri bo'lib, u obraz yaratish jarayonining sifatini, ijroning ta'sirchanligini va tomoshabin bilan o'zaro aloqaning samaradorligini ta'minlaydi. Uni chuqur o'rganish va tizimli ravishda rivojlantirish aktyorlik ta'limining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib qolishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Stanislavskiy K.S., "Aktyorning o'z ustida ishlashi", 1985, 72-bet
2. Mixail Chexov "Aktyorlik texnikasi haqida", 1993, 54-bet
3. Gippenreiter Yu.B., "Umumiy psixologiya", 2008, 112-bet
4. Barba E., "Teatr antropologiyasi", 2001, 89-bet
5. BAXIEVA, BIYBINAZ. "STAGE MOVEMENT AND COORDINATION: ANALYSIS OF THE TRAINING OF FUTURE ACTORS." GLOBAL SCIENTIFIC CONFERENCE ON MULTIDISCIPLINARY RESEARCH. Vol. 1. No. 3. 2026.